

ירושלים במפות עתיקות

מערך שיעור

מידע למורים

<p>מטרת השיעור לבחון כיצד מציירי המפות של ירושלים בתקופות השונות הציגו לא רק את הצד המציאותי שלה אלא גם את הצד האידיאלי שלה, המותאם לתפיסתה כעיר דתית ורוחנית, וכן להשוות בין מפות מתקופות שונות. בפתיחת השיעור תוצג לתלמידים מפת התלתן של היינריך בונטינג, כמייצגת מראה דמיוני של העולם בכלל ושל ירושלים בפרט. לאחר מכן יופנו התלמידים לדף ניתוח מפה, באמצעותו יערכו פעילות חקר שתעסוק בשתי מפות עתיקות נוספות של ירושלים, בהשוואה לירושלים העכשווית באמצעות אתר Google Maps. את הממצאים יערכו התלמידים במצגת.</p>	<p>תיאור קצר של השיעור</p>
<p>ה-1</p>	<p>קהל יעד</p>
<ul style="list-style-type: none"> • מפת התלתן 1581, הינריך בונטינג • מפת ירושלים, אמסטרדם 1657 • מפת ירושלים ממערף הציפור, סטפן אילש 1873 	<p>פריטי מקור שהשיעור מתבסס עליהם</p>
<p>45 דקות</p>	<p>אורך הפעילות</p>
<ul style="list-style-type: none"> • גיל חובב מספר של שלוש מפות דמיוניות של ירושלים הנמצאות באוסף הספרייה הלאומית – בשתיים מתוכן עוסק השיעור • מפותיו של סטפן אילש – כרטוגרף ירושלמי, מאמר של ריכב רובין ומוטי יאיר • הדגם עליו מבוססת המפה של אילש 	<p>חומר רקע למורה</p>
<p>אמצעי הקרנה כיתת מחשבים</p>	<p>ציוד והכנות מוקדמות</p>
<p>דף ניתוח מפה</p>	<p>קבצים מצורפים</p>

מהלך השיעור

מהלך ההוראה ואורך משוער	תיאור הפעילות
פתיחה, 10 דקות	<p>הציגו לתלמידים את מפת התלתן של היינריך בונטינג משנת 1581. זו אחת המפות העתיקות המפורסמות בעולם, משתי סיבות: 1. צורתה המיוחדת; 2. האידאולוגיה המבוטאת בה. ראשית, תנו לתלמידים לנחש בעצמם מה מתארת המפה באמצעות קריאת שמות המקומות (הסבירו שמה שנראה כ-V הוא למעשה U). אחר כך הוסיפו מידע. שאלות מנחות:</p> <ul style="list-style-type: none"> מהיכרותכם עם מפת העולם בלימודי גאוגרפיה, עד כמה המפה מספקת תיאור מהימן של העולם? (אפשר להשוות למפת העולם בחלוקה ליבשות) לדעתכם, מדוע בחר בונטינג לתאר את העולם בדרך זו? מה משמעות העובדה שדווקא ירושלים נמצאת במרכז התלתן? <p>מפת התלתן מתארת את היבשות שנכללו ב"עולם הישן" (אלו שהיו מוכרות עד גילוי אמריקה). התיאור אינו מציאותי אלא אידאולוגי, כאילו שלוש היבשות – אסיה, אירופה ואפריקה – סובבות כולן סביב העיר ירושלים. אמנם, אזור ארץ ישראל נמצא במעין מקום מעבר בין יבשות אלו, אך המפה מסמלת גם רעיון סמלי שלפיו ירושלים היא מרכז העולם, כפי שאכן הייתה עבור הנוצרים, כמו ליהודים, ובמידה כלשהי גם למוסלמים. צורת התלתן לא נבחרה במקרה – זה היה סמל עירו של בונטינג, ושלושת העלים מייצגים גם את השילוש הקדוש בנצרות.</p>

<p>בתקופתו של בונטינג, שום מפה לא הייתה מדויקת מכיוון שלא היו אמצעי מדידה, אך גם כאשר כבר היו אמצעי מדידה, לעתים בחרו הקרטוגרפים (ציירי המפות) לזנוח את הדיוק לטובת הבעת רעיון באמצעות המפה.</p> <p>כעת נכיר עוד שתי מפות של ירושלים, מציאותיות קצת יותר:</p> <p>מפה מאמסטרדם – צוירה בשנת 1657, אך מבוססת על מפה קדומה יותר, ומפה ממעוף הציפור – צוירה בשנת 1873 בידי הקרטוגרף סטפן אילש. עד כמה הן מייצגות מציאות? עד כמה הן דמיוניות? איזה רעיון דתי מובע במפות?</p> <p>פעילות חקר</p> <p>שלחו את התלמידים לפעילות חקר סביב שתי המפות. כל זוג תלמידים יבחר באחת המפות וינתח אותה. את תוצאות הניתוח עליהם לארגן במצגת קצרה שתישלח למורה.</p> <p>לשם עבודת החקר אפשר להדפיס את דף ניתוח המפה, ולמקד אותם בעיקר בחלקים 2 ו-3. נוסף על הדף, הנחו את התלמידים למצוא את המקום במפות Google (אפשר להיעזר בשכבת צילומי הלווין של המפה) ולהשוות אליהן.</p> <p>לאחר שהתלמידים ימלאו את דפי החקר, הפנו אותם לאתר המצגות של Google או לאתר אחר המוכר להם. בהתבסס על הממצאים שלהם, עליהם לבנות מצגת שבה שלושה חלקים לפחות:</p> <ul style="list-style-type: none"> • מידע בסיסי על המפה (שם, תקופה, יוצר וכדומה); • התייחסות חוקרת למפה – סגנון, פרטים מיוחדים, דיוק ודמיון; • התייחסות אישית למפה – מה לדעתם הערך המוסף של המפה לעומת מפות מדויקות (כמו מפת Google) ומה החסרונות שלה. עם סיום הכנת המצגת – היא תישלח למורה. 	<p>עבודת חקר בזוגות ויצירת מצגת, 20 דקות</p>
<p>בחרו שתיים מן המצגות שערכו התלמידים, ובאמצעותן הקבילו בכיתה בין שתי המפות וביניהן לתיאור במפות גוגל, כך שכל התלמידים יכירו את שתי המפות שנחקרו.</p> <p>לצורך ההקבלה בפני הכיתה מומלץ להיעזר בקישורים הבאים:</p>	<p>פעילות השוואתית במליאה, 8 דקות</p>

<ul style="list-style-type: none"> • <u>מפת גוגל – מראה מהר הזיתים</u> (להשוואה עם מפת אמסטרדם) • מפת גוגל – מראה מכיוון דרום-מערב (להשוואה עם המפה של סטיבן אילש) • <u>תצלום אוויר</u> – ירושלים מכיוון דרום-מזרח של חנן ישכר, הכיוון שממנו מתוארת מפתו של אילש. <p>במהלך ההקבלה, בקשו מהתלמידים להוסיף מידע שהעלו בעבודת החקר שלהם, שלא הופיע במצגות הנבחרות.</p> <p>סכמו את הממצאים: בפעילות זו ראינו שתי מפות עתיקות: האחת מלפני כ-350 שנה והאחרת מלפני כ-150 שנה. ראינו כי גם במקרים שבהם כבר היו אמצעי מדידה וידעו לצייר מפה מדויקת יחסית, בחרו הקרטוגרפים להציג את העיר על פי מה שהיא מייצגת ולא רק על פי המציאות:</p> <p>במפה הקדומה יותר, חומות העיר מוצגות כאילו הן עגולות לגמרי, כמייצגות שלמות. הדמויות מחברות אותה למקום ולתקופה, וזאת לעומת מפות מדעיות שאנשים אינם מוצגים בהן. הובלטו מבנים הקשורים לאירועים בתנ"ך ובברית החדשה, בעיקר סביב חומות העיר. כלומר – ירושלים מתוארת שם בתור מרכז דתי-היסטורי. מטרת מציירי המפה היא להציג אותה כמרכז הנצרות, ולא דווקא לתאר את מראה בדיוק. המפה גם אינה "שטוחה" כפי שאנו רגילים.</p> <p>במפה המאוחרת, התיאור מדויק הרבה יותר, אך נקודת המבט אינה שגרתית – ממעוף הציפור, בזווית שבתקופה ההיא עדיין לא חלמו שגם אדם יוכל לראות ממנה את העיר. נקודת המבט הזאת נותנת לעיר מראה מלא הוד, "עיר שמימית". הקרטוגרף היה יכול לצייר מזווית כזו מכיוון שביסס את המפה על מודל שיצר, ולמעשה צייר אותו.</p> <p>כמובן, בשתי המפות אנו יכולים לראות שהעובדה שזו הייתה עיר קטנה מוקפת חומה אפשרה להציג אותה בדרך מיוחדת.</p>	<p>סיכום במליאה, 7 דקות</p>
<p>אם כן, ראינו שבתקופות שונות הראו את ירושלים במפות בצורה אידאלית ולא מציאותית – כמרכז העולם, כמקום בעל חשיבות דתית והיסטורית, וכעיר שמימית.</p> <p>לסיום נתבונן יחד, במליאה, במפה עכשווית של העיר, המנסה גם היא לתפוס נקודת מבט על הייחוד הדתי שלה.</p>	

הציגו לתלמידים את [המפה של National Geographic](#). מפה זו מייצגת פן אחד של העיר העתיקה בירושלים – השילוב של דתות שונות ותרבויות שונות בעיר אחת. ייתכן שהשילוב של צבעים שונים נועד להביע את הרעיון שהתרבויות האלה יכולות לחיות זו לצד זו בלא הפרעה.

סכמו את השיעור

כחלק מהסיכום אפשר להציג [סרטון](#) שבו גיל חובב מציג שתיים מתוך שלוש המפות שפגשנו ועוד מפה דמיונית של ירושלים מאוסף הספרייה הלאומית. התייחסו לעובדה שכל המפות שהכרנו בשיעור הציגו את ירושלים כעיר בעלת משמעות דתית או לאומית. המפות העתיקות הציגו את ירושלים כמרכז העולם הנוצרי, כעיר המייצגת שלמות (חומה עגולה), שהתרחשו בה אירועים חשובים לנצרות, וכעיר נישאה. גם במפות שיוצרו בידי מוסלמים ויהודים מוצג הייחוד שלה. כשבאים ליצור מפה עבור מקום כה טעון במשמעויות דתיות והיסטוריות, לא פלא שגם פריט מידע כמו מפה הופך לפריט סמלי.